

A magyar *holmi* déli-chanti megfelelőjéről

A magyar *holmi* szó ma is elfogadott etimológiája (vö. SzófSz.) a CzF.-ből származik, bár más módon is próbálták magyarázni. VÁMBÉRY (NyK. VIII, 152) a csagatáj, ujur *kajuma*, *kaima* 'holmi' szóval vetette egybe, s ezt az egyeztetést BUDENZ (NyK. X, 83) VÁMBÉRY helyes vagy egyelőre helyeselhető egyeztetései között említette, de azzal a módosítással, hogy egy *kaj* kérdő névmástövet és egy *ma* 'auch' jelentésű szót vesz az ujr. *kajuma* alapjául. SZILASI akadémiai székfoglalójában a magyar szó első tagját a vogB. *χōl* 'áldás, jólét' jelentésű szóval azonosítja, s úgy véli, hogy az összetétel "második tagja a félreértett etymologia folytán került hozzá" (Adal. a fgr. palat. mássalhangzók tört. 16). GOMBOCZ (NyK. XXXIV, 462), SZILASIT bírálva, nem látja indokoltnak egy 'áldás, jólét' illetve 'vayon' jelentésű, m. *hol* szó kikövetkeztetését, sem pedig annak feltevését, hogy ezt összezeserélték az 'ubi' jelentésűvel; ehelyett, minthogy szerinte a szó eredeti jelentése valószínűleg 'egy s más' volt, CzF. magyarázatát fogadja el, amely szerint "HOLMI, (hol-mi) . . . Némely mi, némely dolog, egy-más (egy és más v. egy is más is), többféle v. többnemű együtt; valami". CzF.-hoz csatlakozott a NySz. is, mert a szót a *mi* összetételei (*akár-mi*, *ilyen-mi*, *né-mi* stb) közt tárgyalta.

CzF., a NySz., GOMBOCZ és BÁRCZI felfogását déli-chanti analógiával is meg lehet támogatni. Ugyanennek a két kérdőnévmásnak összetétele — bár fordított sorrendben, mint a magyarban — 1. 'quidam', 2. . . 'res variae speciei' jelentéssel (vö. NySz.) több chanti nyelvjárásból kimutatható.

A magyar szó 2. jelentésének és az osztják nyelvjárási szavak jelentés-tartalmának azonossága leginkább KARJALAINEN—TOIVONEN következő példájából világlik ki: krasznnojarszki (= Kr) *мәтәχōтә šəpmà χopmà šəpəttä* '(pitää) koota rihkamat koompaan, tukkuun (harv.) | seinen kram mehr zusammen- (halten) legen, in einem haufen sammeln (selt.)' (957a) (én ritkítottam). A kérdéses szót, még speciálisabb, szűkebb jelentéssel közli a szótár a felsődemjankai (= FD.), az alsódemjankai (= AD.), a csesznakovoi (= Cs.) és a koselevoi (= Kos.) nyelvjárásból, a már említett Kr-i nyelvjárásból pedig az említetten kívül más jelentéseket is nyújt. FD. *мiχода* 'vaatteet, лопоть, лопотьё | kleider' (361b). *мiχода*, *мiχода*, *мiχода* 'vaatteet, puku; лопоть, лопотьё, одежда, платье | kleider, anzug' (497a); AD. *мiχōде* 'vaatteet (coll.) | kleider' (361b, 497a); Cs. *мәχота* 'vaatteet | kleider' (497a); Kos. *мәдәχодз* 'vaatteet | kleider' (498a); Kr. *мәтәχōтә* 'tarvekalu, -kapine, tavara, rihkama | bedarfsartikel, gerät, ware, kurzware' (361b), 'evästavarat, tarviskalu, kapine, tavara, rihkama, kampsut (astiat, tulitikut ym.) | mundvorrat, gerät, ware, plunder, siebensachen (gefässe, zündhölzer u. a.)' (498a). Ezenkívül idevonható még a következő adat: (PAAS.—DONN. 1221) *kondai*

(= K.) *tōw matə xōtš ár tǝ'it* 'hänellä on 'kaikenlaista tavaraa l. omaisuutta'.

Az összetétel tagjai külön-külön is kimutathatók a déli-chanti nyelv-járásokban. Az első tag FD. *məʔ* 'mikä, mitä, что | was', AD. *məʔ* (KT. 495a), a legjobban ismert déli nyelvjárásban az irtisiben (= I.) *mi, mei* 'was? welcher?' (PATKANOV—FUCHS, Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte, 89).¹ A Cs. nyelvjárásból — feljegyzések hiányában — sem az első, sem a második tagra nincs külön adatunk. A Kos., Kr. és a K. nyelvjárásban a *mə-* tövű kérdő névmásnak másik származéka az összetétel első tagja: Kos. *matä*, Kr. *mätä* 'kuka, mikä | wer, welcher' (KT. 497a), K. *matä* 'mikä? | welcher? was für einer?' (PAAS—DONN. 1219); összetételekben más végvokálissal vagy végvokális nélkül is előfordul: Kos. *matsir* 'какой | was für ein' (498a) Kr. *mätakem* 'montako, сколько | wieviel' stb. (497b), K. *mätakəm* 'kuinka paljo? niin paljo kuin | wieviel? soviel wie' (PAAS.—DONN. 1219).

Az összetétel második tagját — tehát nem a névmástövet, amely az egész chanti nyelvterületen él — az összetételekben szereplő alakhoz hasonló változatban csak a FD.-i és a Kr.-i nyelvjárásból közli KARJALAINEN: FD. *xōpš*, Kr. *xōtš*. Egyik adathoz sem csatlakozik fordítás, de a közölt példamondatokból (FD. *xōpš iəuäiam* »minkä minä sille mahdan« (t. m. s.) | »was kann ich dazu?« (od. dgl.); Kr. *xōtš iəuäiam tǝmītš* 'mikähän minulle tuli sellainen (että esim. kadotin jtkin) | wie ist es denn gekommen (dass ich z. b. etw. verloren habe)?'), továbbá a 'was' jelentésű vachi és obdorszki adatokból, amelyeket a szótár ugyanabban a szócikkben közöl, a FD.-i és a Kr.-i névmásoknál szintén kb. 'was' jelentésre következtethetünk (367a).

A *x*-kezdetű kérdő névmás kezdőhangja összetételben és intervokális helyzetben, más szavak szókezdetéhez hasonlóan könnyen zöngésülhet, vö. AD.: *əiγōipen* ['senki'] (281a), *e'iyāpan* ['ei missään, -stään | nirgendsw, -woher.'] (367b) *əiγāpa* ['никуда | nirgendswohin'] (366b).

„A *holmi* ma csak még a palócságban kap magashangú ragot: *holmimet* Nyr. 20 : 24 (Mátyusföld)”, írja SZABÓ SÁNDOR (Nyr. XLI, 206), s ezt azzal indokolja, hogy „az összetettség érzete” még nem homályosult el ennél a vegyes hangrendű szónál. A NySz. adatai — *holmijén* (TÓTFALUSI KIS MIKLÓS), *holmiet* (SZALÁRDI JÁNOS) — arra vallanak, hogy a XVII. század írói sem érezték még egybeforrottnak az összetétel tagjait. A készülő Akadémiai Nagy-szótár gyűjtésében mintegy 50 példa található (1766—1899), amelyben magashangú rag járul a *holmi* szóhoz. Érdekes, hogy egy-egy adatnak 1789-ben *hol-miket*, 1808-ban *hol midet* az írásmódja (vö. CHÁZÁR ANDRÁS: Törvény-Rend, 71, HOLOSOVSZKI IMRE: Lelemények, 35).²

Hasonló módon a chanti nyelvérzék számára sem lehet még az összetétel nagyon szoros; erre vall, hogy a tagok külön-külön kapnak birtokos személyragot: sg. 2. személyű raggal ilyen Kr. *mətenxō'ten*, *mətenxō'ten* (361b, 498a), továbbá a valószínűleg sg. 3. személyű *mə'titxō'tit* (uo.). Az összetétel személyragos formában a PAAS.—DONN. szótárban is megvan: K. sg. 3. *matə't xō'tit*, dualis 1. *matə'mən xō'tē'mən* (1221). A birtokos személyragnak az összetétel mindkét tagján való kitételére több finnugor nyelvből ismerünk példákat.

¹ A FD.-i nyelvjárásból is sok példát lehet az *əi* ~ *i* váltakozásra idézni: *əiməpš*, *iməpš* 'ei mitään | nichts' (9b); *əixōš*, *ixōš* 'ei kukaan; никто | niemand' (9a) stb. Arra is akad példa, hogy a gyakrabban *əi*-alakú előtag az egész demjankai nyelvjárás-területről csak *i*-vel van feljegyezve: *iməttäinə* (498b).

² Az összetettség egyes nyelvjárásokban erősebb, mint az irodalmi nyelvben vö. *hummi*, *hommi*, *humi* (MTSz. [hun-mi] a.).

Idetartozik pl. m. *bátyám-uram*, cser. *узаум-мыум* [bátyámék]' (V. M. VASZILJEV; idézi RAVILA: FUF. XXVII, 105) stb.

A vizsgált szókapcsolat talán még nem összetétel, hanem állandó kifejezés formájában (s az NySz. I. értelmezéséhez közelebbi jelentéssel) már PATKANOV szövegeiben is előfordul. FOKOS idézett nyelvtanában (90) I.: *metta хот(a)* alapalakot következtet ki, s idéz egy példát, amelyben mindkét tag személyragos: *medeu хотeu, vejäi patlä* 'was wir besassen, wurde alles von ihnen genommen' (II: 164). Ugyanez a szókapcsolat előfordul csak a második tagon jelentkező személyraggal is: *metta хотeu, tégna patlä vejäi id.* (II: 162). Vö. még: *metta хотeu patlä хētēt* 'das, was wir hatten, ist alles verkauft'. (II: 160).³

A példamondatok alapján az I. *metta хотa* szerkezetet és a Kr. *metta хотs* stb. szókapcsolatot minden bizonnyal a magyar *holmi* szó megfelelőinek tekintetjük. Ezek a szerkezetek azonos finnugor elemekből, de a magyar és a chanti nyelv külön életében alakulhattak ki. Erre vall az a körülmény is, hogy más a tagok sorrendje a magyarban és a chanti példákban. Az I-i és a Kr-i jelentések alapján viszont 'holmi', 'áru', 'tulajdon' → 'ruhanemű holmi' → 'ruhák' jelentésszűkülés feltételezésével a FD-i, AD-i és Cs-i adatok is a *holmi* pontos megfelelőinek tekinthetők.⁴

VÉRTES EDIT

³ Északi nyelvjárásból csak olyan példát ismerünk, amelyben a szóban forgó két kérdőnévmás lazább frazeológiai egységben fordul együtt elő: (REG.) *muil koti jümäll* 'mi baja lett' (OH. II, 358–9). [tkp. mije hogy (ill. mi) jött. VE.].

⁴ HAJDÚ PÉTER hívta fel a figyelmemet arra, hogy az *m*-tömű kérdőnévmás egymagában is keresztülment az osztják-szamojéd tazi nyelvjárásban a 'valami' → 'holmi' jelentésfejlődésen, vö. *-mi* 'Ding, etwas' (PROK.: UJb. XI/1–2. 94). Vö. magyar *mi* esetleges 'holmi' jelentésére a régiségben NYÍRI: MNy. XXXVII, 159–60.